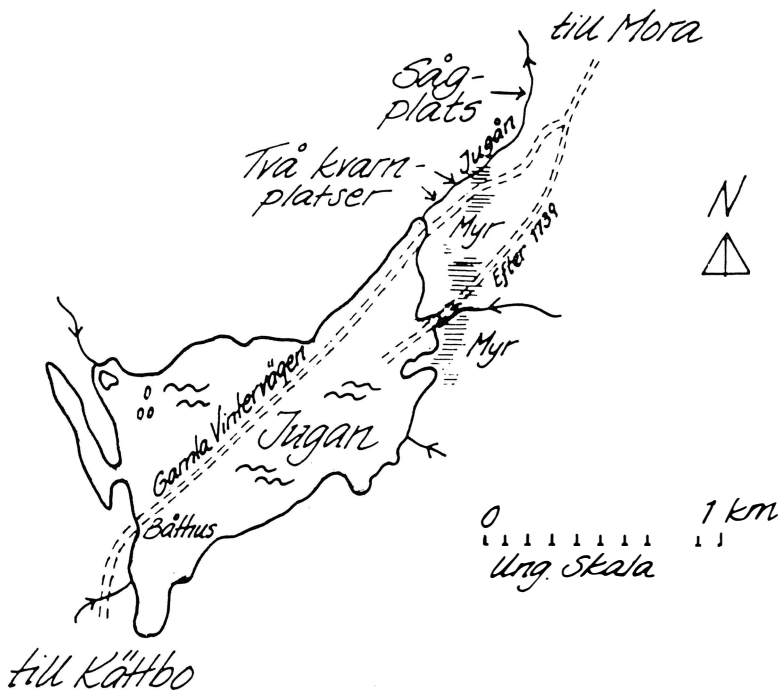

Markaffär med Siljansfors Bruk

“År 1739 Dominica IX Trenit” (nionde söndagen efter Trefaldighet) “inkom uti Sakristian Brukspatron, ädel och högaktad, herr Jöns Flygare”. Där sammanträffade han med “prästerskapet och församlingens äldste” Denna tilldragelse finns väl dokumenterad i ett utdrag ur Sollerö Capellbok som finns bland handlingarna rörande Siljansfors Bruk, förvarade i STORA:s arkiv i Falun.

Orsaken till Flygares besök var, att han för brukets behov ville få bekräftelse på en överenskommelse året innan, om tillgång till plats för gårdsbyggnad vid stranden av sjön Jugan. Bekräftelsen ville han ha införd i Capellboken och få ett utdrag därur. Det är detta utdrag som denna uppsats bygger på. Enligt en anteckning på handlingen har den visats upp i Svea Hovrätt den 4 mars 1742, varför är f.n. obekant.

Vad som beslöts och nedtecknades denna sommarsöndag i Sollerö Capell är här ordagrant återgivet: “--- begjärte Confirmation på den herrar Interesenterne vid berörde Bruk af Sollerö-Boerne gifna skriften af 20 septembris 1738 i kraft af hvilken Sollerö-Boerne, i anseende til den af hväl bemälte Interessenter offererade och til Capellet stjänkta vackra nya ljuskronan af mässing, med åtta ljusarmar, uplåta til evärdeligt förknippande med berörda Bruk en trekantig bygg- och röjningsplats, belägen emellan sjön Jugen och den för (-e) detta brukeliga allmänna vintervägen, ifrån Kjättbo til Mora, och den som nu för Bruksinrättningen kommer Sunnan före (söder om) at göras brukbar, der nu myr löper från bemälte sjö, samt följer den (myren) in til des den gamla vintervägen ifrån Bruket sammanstötår. Och som samtel närvarande ledamöterne icke allenast berörde skrift arkjände, utan ock förklarade sig aldeles med sitt gjorde begifande helnöjde”. Härpå anges att bekräftelsen införts i Capellboken och att utdrag gjörs. Undertecknat av Jacob Pratenius, v.pastor i Mora.

Skiss som visar vintervägens ("Havsgatas") sträckning före och efter 1739 samt platser för kvarnar och bysåg i "Jugasdammen" vid tiden för Siljansfors bruks anläggning 1738. "Havsgata" hävdades av Sollerö byamän som gräns mot byarna Vika, Vinäs och Utmeland.

Källa: karta år 1764, Mora 9:2, Lantmäteriets arkiv, Falun

Hur kunde Sollerö Byamän disponera mark vid Jugan? Jo, det berodde på att vintervägen (Havsgata) från Vika mot Kättbo betraktades som gräns mot byarna i Vika, Vinäs och Utmeland, även om "gränsdragningen" var omtvistad. På ovanstående kartskiss, med karta från 1764 som underlag, visas dels den ursprungliga sträckningen av vintervägen med anslutning till sjön nära utloppet, dels den nyare sträckningen tillkommen efter 1738 års avtal. I nämnda avtal anges att bruket skulle iordningställa ny väg i anslutning till den myr som sträcker sig från sjön ner mot gamla vintervägen. Detta myrstråk har lagts in på kartskissen. Enligt avtalet borde den nya vägsträckningen ha gått i anslutning till myrarna. Troligen fann man att detta var mindre lämpligt då det är en ganska brant backe mellan den övre och nedre myren. Den valda sträckningen går på mera plan mark. Den

“trekantiga bygg- och röjningsplats” som solleröborna sålde till bruket begränsas enligt avtalet av sjöstranden, en tänkt väg genom myrarna och gamla vintervägen upp mot sjön. Att bruksägarna ville flytta vägen förefaller naturligt. På den smala landremsan mellan Jugån och gamla vintervägen (se kartskissen) skulle nämligen byggnader för den första stångjärnssmedjan med två härdar byggas. År 1740 fick man utöka med en knippjärnssmedja och 1748 ersattes stångjärnssmedjan med en plåthammare. Allt detta på en sträcka av 300 meter nedströms sjöns utlopp. Stångjärnssmedjan flyttades till ett läge strax nedom där herrgården nu ligger. Där fanns vid brukets anläggning en förfallen såg. Strax nedströms sjöns utlopp fanns redan vid mitten av 1600-talet ’’2:ne Strömsqvarnar hvaraf 1 till Kiäftebyen och en till Kefftebyen och Utmädlandh’’ Den ovan nämnda sägen saknas i inventeringen. Det färdställe (‘‘krog’’) som figurerat i ett läge som överensstämmer med den av solleröborna sålda ‘‘bygg- och röjningsplatsen’’, har med största sannolikhet ej funnits vid tidpunkten för brukets anläggning eller därföre. På en karta daterad 1800 (Mora19:1, Lantmäteriets arkiv, Falun) är emellertid den vik där vintervägen ansluter, kallad ‘‘Krog-Wiken’’. Detta kan tyda på att någon ‘‘krogaktivitet’’ förekommit under brukstiden. Då jag kom till Siljansfors 1958 kallades platsen ‘‘Lusthusudden’’ och krogviken för ‘‘Båtviken’’.

Genom överenskommelsen 1738 fick bruksintressenterna tillgång till ett stycke tomtmark och Sollerö Capell fick en fin ljuskrona som betalning. Om det var bra eller dåligt betalt låter jag vara osagt. Men man kan konstatera att Solleröns byamän var ensamma om att genom försäljning överlåta mark till bruket. För den mark som ianspråktofs för byggnationer på morasidan av den hävdade gränsen, fick byamännen endast ersättning för intrång på befintliga kvarnplatser.

I boken Gruddbo på Sollerön (Netterbladt, sid 171) berättas om rättegång i gränsvist 1769 mellan Sollerö och Vika bygdelag . Där anförde solleröborna, som skäl för sin hävdade gränslinje ‘‘att de av sin skog försålt ett stycke till Siljansfors bruk, och det område som på så sätt avskildes från Sollerö sätting, kommer gränsen att bilda ett knä, som den gör ännu i dag’’. Jag har inte hittat några handlingar om någon markaffär som skulle motivera ifrågavarande ‘‘knä’’ då sockengränsen slutligen fastställdes 1840. Men jag har inte haft tillfälle att granska häradsrättens domslut 1769 (dombok nr 192:1769 21/9). Uppgifter av Netterbladth är f.ö. kritiserade av Bror Lindén i boken Dalska namn och ortstudier (1950, sid 12).

På den 1738 förvärvade marken byggde bruksägarna den första herrgården. Där bosatte sig brukspatron Jöns Flygare med stor familj. Trots att de var den enda familjen som bodde på ‘‘sollerösidan’’, blev samtliga siljansforsbor, den första tiden skrivna i Sollerö kapellförsamling.

Noteringar i församlingens husförhörslängd för Siljansfors finns t.o.m. 1756. År 1781 har bruksägarna gjort framställning om bänkrum i Mora kyrka. Efter det ny herrgård byggts, där den fortfarande ligger, fanns heller ingen bosättning på den mark som solleröborna hävdade som sin.

Ljuskrone av mässing tillverkad av krongjutare Johan Mattsson vid Bjurfors bruk. Inköpt av Siljansfors bruksägare 1738.

Foto 1994: Anders Seifert.

Ljuskronan finns fortfarande kvar. Den hänger i Sollerö kyrkas sakristia (Lillkyrkan), närmast södra ingången. Den är beskriven med foto i Moraboken, band 2 (sid 483). Där har dock angetts att den är inköpt 1738. I Sool-Öen 1976 finns en uppsats om samma ljuskronas historia, men med andra slutsatser och annat foto. Av byggnaderna på den vackra "Lusthusuden" återstår bara grundstenar och en källargrop samt någon vildvuxen rosenbuske. Detta är kulturminnen som skall aktas då skogen brukas.

Med olika ägare, uppgifter om dålig lönsamhet och otaliga tvister med ortsbefolkningen, levde bruket som en för orten betydande industrianläggning i 138 år tills driften upphörde 1876.

I en uppsats i Sool-Öen 1977 har jag kortfattat berättat om de problem som uppstod då Siljansfors Bruk ville ha skog "uppbruten och avmätt 1752. Men ännu återstår mycket i dokumentation av brukets historia.

Oskar Andersson